

ТЕРМІНОЛОГІЯ ДОРОЖНЬОГО БУДІВНИЦТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ РОДО-ВИДОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ НА ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ

У статті обґрунтовано позицію про лінгвістичну доцільність здійснення тематичної класифікації галузевих термінологій. На основі логіко-поняттєвого аналізу структури й змісту наукової галузі дорожнього будівництва здійснено поділ відповідної термінології за тематичними групами.

Ключові слова: тематична група, тематична підгрупа, українська дорожньо-будівельна термінологічна лексика.

Кнышенко Н.П. Терминология дорожного строительства сквозь призму родо-видовой классификации на тематические группы. *В статье обоснована мысль о лингвистической ценности тематической классификации отраслевых терминологий. На основе логико-понятийного анализа структуры и содержания отрасли дорожного строительства проведено деление соответствующей терминологии на тематические группы.*

Ключевые слова: тематическая группа, тематическая подгруппа, украинская дорожно-строительная терминологическая лексика.

Knyshenko N.P. Terminology of road building through the prism of kind-type classification to the subject groups. *In the article it is substantiated thought about the linguistic value of the topic classification of branch terminologies. The division of the corresponding terminology into the topic groups is carried out on the basis of the logic-conceptual analysis of structure and content of the branch of road building.*

Keywords: topic group, topic subgroup, Ukrainian roadbuilding terminological vocabulary.

Проблему внормування галузевих термінологій у сучасному вітчизняному мовознавстві можна віднести до однієї з найактуальніших, що зумовлено, перш за все, запитами держави через відповідний статус української мови. В умовах блискавичного розвитку науки й техніки всебічне дослідження й опис українських терміносистем є своєрідною компенсацією за багаторічне перебування нашої мови як вторинної в тоталітарній радянській системі. Після багатьох років продукування «не по-українськи» науково-технічні галузі знань почали набувати національних рис, а тому нині потребують особливої уваги від термінологів.

Об'єктивна актуалізація проблеми мовного дослідження галузевих термінологій визначала появу в останні десятиріччя багатьох праць, присвячених загальним питанням унормування української технічної термінології, відбитих у наукових розвідках таких дослідників, як Т. Кияк, І. Кочан, Г. Мацюк, Г. Наконечна, Т. Панько, Л. Полюга, Л. Симоненко, М. Гінзбург, а також студій, у яких подається класифікація українських галузевих терміносистем: *автомобілебудівної* (Н. Нікуліна), *будівельної* (В. Марченко), *гідромеліораційної* (Л. Малевич), *металургійної промисловості* (Н. Стаховська, Н. Ктитарова), *машинобудівної* (О. Литвин), *лісової й деревообробної промисловості* (Н. Шило), *лісопильної* (І. Сабадош), *фізичної* (І. Процик, В. Пілецький).

Водночас дорожньо-будівельна термінологія досі ще не була об'єктом належного лінгвістичного вивчення. Зокрема недослідженим є такий

системотвірний аспект, як тематичне групування галузевої термінологіки, що дає підстави говорити про *актуальність* узятій до дослідження у статті проблеми. *Метою нашої публікації* є визначення тематичних груп лексики в межах термінологічного матеріалу дорожньо-будівельної галузі на основі встановлення логіко-поняттєвого розбиття і структурування в межах науково пізнаного фрагмента об'єктивної дійсності, що пов'язаний із таким видом людської діяльності, як будівництво наземних сухопутних комунікацій.

Мовознавець О. Олексенко у своєму дослідженні відзначає, що групи слів, об'єднані на основі предметно-логічної спільності, у багатьох випадках характеризуються і деякими спільними для них мовними ознаками, тобто тематичні групи виявляються і лексико-семантичними. Ми поділяємо таку точку зору, тому термін *тематична група* можна було б уживати паралельно з терміном *лексико-семантична група* [1: 28]. Однак у межах термінологічних досліджень українські термінологи переважно вживають терміни *тематична група* і *тематична підгрупа*, тому в нашій науковій розвідці ми цим також будемо керуватися.

Для поділу термінологічної лексики на тематичні підгрупи необхідно визначити критерій, відповідно до якого така диференціація здійснюється. Одним із них, що часто використовується в лінгвістичних працях стосовно певної галузевої термінології, є критерій внутрішньогалузевого поділу на наукові дисципліни, які, вивчаючи певні аспекти загальної наукової проблематики, оперують відповідним спектром термінологічних одиниць.

Опертя на цей критерій, як на нашу думку, видається неадекватним, оскільки в кожній із дорожньо-будівельних теоретичних галузей науковці, вивчаючи окремий спектр дорожнього будівництва, використовують різні терміни. Так, наукові теорії щодо будівельних конструкцій, експлуатації та реконструкції мостів, основ і фундаментів, сучасних технологій будівництва автомобільних доріг, транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг, технічних засобів організації дорожнього руху, транспортних потоків, довговічності дорожніх бетонів та ін. дуже часто використовують особливі, характерні для них, тобто власне галузеві термінологіки, які насправді номінують у різний спосіб одні й ті ж предмети (об'єктивну дійсність). Отже, тематична класифікація дорожньо-будівельної термінології за назвами відповідних теоретичних дисциплін видається недоцільною.

Другий критерій, що переважно може бути застосований для тематичної класифікації термінології, ґрунтується на врахуванні системності й структурованості об'єктивної дійсності, що пізнається відповідними науковими дисциплінами. Зважаючи на позицію Б. Плотникова, який стверджує, що «...системність виявляється у вигляді слів, які об'єднані в тематичні групи на основі спільності позначуваних словами реалій, за схожістю, суміжністю, функцією, призначенням, упорядкуванням тощо» [2: 135], можна вважати, що більш логічно виправданим і наближеним до характеру розподілу термінологічної лексики в межах галузі дорожнього будівництва є тематичний розподіл досліджуваної термінології на ґрунті виокремлення базових для виявленої в об'єктивній дійсності сфер діяльності й пов'язаних із ними ядерних термінів. У зв'язку з цим можна дослухатися до думки лінгвістів, котрі стверджують,

що «у кожній термінологічній системі виділяється певна кількість так званих базових термінів, які, будучи ключовими елементами у дефініціях і, відповідно, у породженні значень інших членів терміносистеми, з'являються в ролі структурно-функціональних ядер тематичних груп термінів» [3: 188–196].

Зрозуміло, що тематична диференціація термінологічної лексики має до певної міри умовний характер, оскільки між виділеними групами не можна визначити чітких меж, а це свідчить про відкритий характер відповідних тематичних груп [4: 57; 5: 177]. Водночас таку класифікацію можна вважати суттєвим наближенням до більш глибокого лінгвістичного пізнання структурності й системності в межах відповідної галузевої термінології, що реалізуються в лексико-семантичних класифікаціях на групи й відбивають структуру й системність того фрагмента дійсності, який позначається відповідною термінологією.

Грунтуючись на цих висновках, у термінології дорожнього будівництва можна виділити чотири тематичні групи назв на позначення:

- 1) теоретичних досліджень у галузі дорожнього будівництва;
- 2) дорожньо-будівельних матеріалів;
- 3) дорожньо-транспортних споруд;
- 4) засобів механізації для будівництва й ремонту автомобільних доріг.

Назви понять дорожнього будівництва на основі логіко-поняттєвого аналізу доцільно диференціювати в тематичні групи, урахувавши віднесеність цих понять до відповідних сфер діяльності в межах галузі дорожнього будівництва, специфіка яких відбита в тих чи тих наукових і навчальних джерелах [6, 7, 8, 9].

Як відомо, класифікація теоретичного матеріалу відбувається через виявлення ієрархії наукових понять. Мовознавець М. Кочерган уважає, що «гіпонімія – це найбільш фундаментальні парадигматичні відношення, за допомогою яких структурується словниковий склад мови. На основі гіпонімії лексичні одиниці об'єднуються в тематичні й лексико-семантичні групи і поля» [10: 269]. Терміни здатні передавати такі зв'язки між поняттями: родо-видові, частини й цілого, суміжності в просторі або часі тощо. Звідси наявність гіпонімічної парадигми як однієї з найважливіших категорій, що формують термінологічні структури галузі [11: 192]. Уважається, що гіперо-гіпонімічні відношення можуть розвиватися експліцитно й імпліцитно. У процесі розбиття на тематичні підгрупи термінів дорожнього будівництва простежується імпліцитний характер гіперо-гіпонімічних зв'язків. Він виявляється, по-перше, через актуалізацію парадигмозначень гіперонімів (напр., до терміна *машини для підготовчих робіт* (гіперонім) гіпонімами будуть *кущорізи, корчувачі, розпушники*), по-друге, через розвиток синтагмозначень, коли гіпоніми стають гіперонімами стосовно інших термінів-гіпонімів (напр., *кущорізи активні, кущорізи пасивні, розпушники причіпні, розпушники навісні*).

Окрім того, поділ понять на родові й видові може відбуватися за різними ознаками й у різній послідовності, тому що гіпероніми характеризуються з різних боків, на підставі різних класифікаційних ознак, напр.: *цементбетон* є гіперонімом у таких групах: за призначенням: *конструкційні, дорожні, гідротехнічні, спеціальні*; за середньою щільністю: *особливо важкі, важкі, легкі*,

особливо легкі. Такі утворення простежуються в усіх тематичних групах, виділених вище, окрім першої.

Поділ української дорожньо-будівельної термінології на тематичні групи засвідчує, що гіпонімічні відношення пронизують усі поняття цієї галузі промисловості.

Спробуємо здійснити поділ відповідно до вказаних вище чотирьох тематичних груп. У межах *першої* тематичної групи – «*Теоретичні дослідження у галузі дорожнього будівництва*» – спостерігається такий поділ термінології на підгрупи:

- 1.1. Вишукування та проектування автомобільних доріг.
- 1.2. Будівництво автомобільних доріг.
- 1.3. Експлуатація автомобільних доріг.

Друга тематична група – «*Дорожньо-будівельні матеріали*» – уміщує такі тематичні підгрупи:

- 2.1. Грунти.
- 2.2. Кам'яні матеріали.
- 2.3. В'язучі матеріали.
- 2.4. Поверхнево-активні речовини (ПАР) та добавки.
- 2.5. Бетони.

Третя тематична група – «*Дорожньо-транспортні споруди*» – складається з таких підгруп:

- 3.1. Архітектурне облаштування автомобільних доріг.
- 3.2. Об'єкти дорожнього сервісу.
- 3.3. Інженерне облаштування автомобільних доріг.
- 3.4. Споруди дорожнього водовідводу.
- 3.5. Споруди мостового типу.
- 3.6. Спеціальні споруди.
- 3.7. Тунелі.
- 3.8. Міські транспортні споруди.
- 3.9. Водопрпусні труби.

Четверта тематична група – «*Засоби механізації для будівництва і ремонту автомобільних доріг*» – складається з таких підгруп:

- 4.1. Машини для підготовчих робіт.
- 4.2. Машини для землерийних робіт.
- 4.3. Машини для ущільнення ґрунтів.
- 4.4. Машини для виробництва й транспортування бетонних сумішей (бетонозмішувачі).
- 4.5. Машини для переробки кам'яних матеріалів.
- 4.6. Сортувальне й збагачувальне обладнання.
- 4.7. Сваєбійне обладнання.
- 4.8. Вантажопідіймальні машини.
- 4.9. Машини й обладнання безперервного транспорту.
- 4.10. Вантажно-розвантажувальне обладнання.
- 4.11. Машини для ремонту й утримання всіх типів доріг.
- 4.12. Обладнання гідромеханізації.

Наведена класифікація за тематичними групами доводить, що дорожньо-будівельна термінологіка за допомогою універсального засобу тематичної ієрархічної організації об'єднується в тематичні групи, що діляться на тематичні мікрогрупи, а ті, своєю чергою, на мікротерміногрупи. Наприклад, у групі «Дорожньо-будівельні матеріали» в межах підгрупи «2.3. В'язучі матеріали» виділяються такі мікротерміногрупи (де може бути здійснене подальше членування):

2.3.1. Неорганічні в'язучі.

2.3.1.1. Повітряні неорганічні в'язучі: вапно будівельне, гіпс.

2.3.1.2. Гідравлічні неорганічні в'язучі: гідравлічне вапно, портландцемент.

2.3.2. Органічні в'язучі.

2.3.2.1. Бітуми: нафтові, природні, сланцеві.

2.3.2.2. Дьогті: кам'яновугільні, деревні, торф'яні.

Окреслені тематичні групи мають різну кількість термінів, водночас виявляють ознаки чітко зорганізованої системності. Кожна з тематичних груп має кількарівневу структуру, що ґрунтується на родо-видових відношеннях. Окремі гіпероніми утворюють по кілька гіперо-гіпонімічних груп.

Застосування поділу на тематичні групи дає можливість відслідковувати процеси термінологізації та детермінологізації, що стосуються дорожньо-будівельної терміносистеми.

Опертя на логіко-поняттєвий розподіл дорожньо-будівельної термінологіки відповідно до тематичних груп відбиває об'єктивне членування відповідного фрагмента дійсності, пов'язаного з людським науковим пізнанням дорожнього будівництва, і надалі може слугувати вихідним матеріалом для більш ґрунтовного вивчення лексико-семантичного групування термінів у межах мовної терміносистеми як знакового відбиття об'єктивної дійсності, опосередкованого закономірностями мови й мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Олексенко О.** Типологія граматично зв'язаних значень слів : [Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів] / Олена Андріївна Олексенко. — Харків : ХДПУ, 1999.
2. **Плотников Б.А.** Основы семасиологии : [Учеб. пособие для филол. фак. вузов] / Б.А. Плотников. — Мн. : Выш. шк., 1984.
3. **Ступин Л.П.** Онтологические и гносеологические аспекты научной терминологии / Л.П. Ступин, К.Ю. Диброва // Словообразовательная номинация в терминосистемах и норме. — Владивосток : ДВО АН ССР, 1987. — С. 188–196.
4. **Уфимцева А.А.** Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А.А. Уфимцева. — М. : Изд-во АН СССР, 1962.
5. **Халіновська Л.** Тематичні групи лексики на позначення назв літальних апаратів в українській мові / Л. Халіновська // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць]. — Вип. 8. — Київ, 2009. — С. 176–179.
6. **Дорожная терминология** : [Справочник] / [под ред. М.И. Вейцмана]. — М. : Транспорт, 1985.
7. **Будівельні і меліоративні машини** : [підручник] / [В.Л. Баладіньський, В.С. Зінь, С.В. Кравець та ін.]; під заг. ред. В.Л. Баладіньського. — Рівне : Вид-во РДТУ. — 1998.
8. **Грушко И.М.** Дорожно-строительные материалы / Иван Макарович Грушко. — М. : Транспорт. — 1991.
9. **Горельшев Н.В.** Технология и организация строительства автомобильных дорог / Н.В. Горельшев. — М. : Транспорт, 1992.
10. **Кочерган М.П.** Загальне мовознавство : [підруч.] / М.П. Кочерган. — [2 вид., випр. і доп.]. — К. : Академія, 2006.
11. **Панько Т.І.** Українське термінознавство : [підручник] / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. — Л. : Світ, 1994.